

Filosofia din nou în agora

Nu e prima carte a lui Andrei Pleșu care își merită un asemenea subtitlu. Ultimul volum al filosofului pălăniștean *Despre bucurie în Est și în Vest*, Humanitas, 2006 cuprinde 4 conferințe susținute în străinătate la solicitarea unor instituții. Devenite eseuri prin litera tipărită, autorul așează în fruntea cărții o „notă informativă” necesară înțelegerii corecte de către cititori a construcției și stilisticii lor. Și, mai menționează un aspect pe care îl considerăm deosebit de important: temele conferințelor au fost alese de către conferențiar, prin urmare ele dau seamă de problematica și atitudinea intelectuală și civică a autorului, ele ilustrând „obsesiile” filozofului-cetățean care, cu îndreptățire și cu demnitate, poate spune; „Civis Romanus (roman) Sum”.

Cele 4 conferințe-eseuri sunt: Despre bucurie în Est și în Vest; Despre elite...; Toleranța și intolerabilul – criza unui concept; Ideologiile între ridicol și subversiune. Toate au fost ținute în intervalul 2000-2005.

Prima conferință, *Despre bucurie...* abordează o problemă numai aparent banală, frivolă. În fond problema e gravă deoarece sub vorba conferențiarului ea devine un adevărat revelator pentru adevărata față a comunismului. Cu subtilitatea-i recunoscută, filosoful român vorbește occidentalilor despre bucuriile minimale, bucuriile negative, bucuriile interzise, bucuriile comune în societatea comunistă și despre efectul lor psihologic și moral asupra individului și a comunității. Noi cei de aici, cei cinstiți în conștiință am trăit aceste bucurii, dar citim cu plăcere eseul lui Pleșu pentru frumusețea lui de limbă, logică, adevăr.

Conferința-eseu *Toleranța și intolerabilul – criza unui concept* atrage atenția în primul rând chiar prin titlu. În virtutea unei obișnuințe, așteptăm folosirea cuplului antonimic toleranță/intoleranță. Or, conferențiarul introduce în ecuație termenul intolerabilul. Sintagma folosită, și completată cu „criza unui concept”, spune totul despre problematica, dar mai ales despre perspectiva ideologico-politică și filosofică originală de abordare. În al doilea rând conferința se remarcă printr-o mare densitate de idei. Conferențiarul nostru pune exact și fără ezitare degetul pe rană. E străin de ipocrizia „corectitudinii politice”, spune lucrurilor pe nume. Neînțelegerea (răstălmăcirea) sensului profund, originar al conceptului de toleranță duce la eșecuri cu consecințe în viitor – fie el imediat sau îndepărtat. Zice oratorul: „Toleranța reciprocă sfârșește într-o universală tăcere surâzătoare, pacifică, o tăcere pentru care dialogul e bruiat indezirabil. În aceste condiții, toleranța are efecte mai mult decât discutabile: le amputează apetitul cunoașterii, al înțelegerii reale a alterității și diminuează necesitatea dezbaterii”. În această situație „Socrate ar fi somat”. În condițiile acestea, „toleranța” devine un parșiv „anestezic” al logicii și axiologiei, al unei „voioase paralizări interioare”.

Filosoful român formulează două idei ce merită să fie trecute în inventarul tuturor celor care se pretind analiști ai problemei: teoretizarea excesivă indică o criză care necesită atitudini și acțiuni fără echivoc, nu vorbe; toleranța e în primul rând o experiență de existență și numai apoi teorie. Criza toleranței se manifestă prin câteva boli care macină în mod perfid principiile și comunitățile: indulgența, complicitatea, resemnarea, ipocrizia. De asemenea, problema toleranței dincolo de implicația ei umanistă originară a primit astăzi o puternică și, chiar, absolută conotație politică. Adevărata eficiență a toleranței este expresia unui organism social și politic sănătos și viguros. Din păcate, în multe situații concrete, toleranța asociată cu „corectitudinea politică” a fost înlocuită – substituită – de slăbiciune, de false și ineficiente, «politețuri». Neînțelegerea a ceea ce înseamnă toleranța și utilizarea defectuoasă a ei duce la manifestări patologice: minoritatea [indiferent de natura ei] se declară tolerantă cu majoritatea sub diferite pretexte, uneori de-a dreptul hazlii; excepția are neobrăzarea de a se considera regula etc. Pentru a fi autentică și eficientă, toleranța trebuie să fie intolerantă cu intolerabilul. Filosoful nostru nu se sfiește de a formula unele obiecții la adresa

postmodernismului care aplică fără discernământ „corectitudinea politică” și pentru că relativizează totul. Toleranța nu există în afara relației cu diferența, ea fiind necesară în diferite sfere și situații: rasial, național, religios, social, sexual ...

Conferința se încheie cu o întrebare absolut neretică, răspunsul trebuie căutat cât mai rapid și mai corect: „De ce creștinismul însuși, cu o asemenea moștenire, a putut deveni intolerant, de ce islamul, al cărui tezaur de texte despre toleranță este încă și mai amplu decât cel creștin a putut deveni fanatic și neîndurător [...]”.

Ideologiile între ridicol și subversiune propune atenției diferitele caracteristici și modalități de manifestare și de acțiune, pentru a accede și a se menține la putere, a diferitelor ideologii. Se are în vedere în primul rând cele 2 ideologii care au marcat tragic secolul XX: comunismul și nazismul, autointitulate „revoluționare”. „Revoluțiile sunt brutale” noi am spune chiar barbare, iar ideologiile lor sunt „subversive”. Orice ideologie este „invazivă” și se mișcă într-un „cerc vicios”. Această conferință este un „curs scurt” dar pertinent despre ideologia bolșevică născută din teoriile „filosofului” Marx, și a ideologiei naziste. Din eșantionul de idei enunțate reținem, aici și acum, doar una dar care e cunoscută mai de toți, din păcate mulți o evită ori fac pe ignoranții: înrudirea sangvină dintre nazism și bolșevism (comunism). Andrei Pleșu amintește auditoriului său mărturisirile lui Hitler făcute lui Hermann Ranschning: „Ceea ce m-a interesat la marxiști și am învățat de la ei sunt metodele lor [...] Tot național socialismul e conținut în ele [...] Societățile muncitorești de gimnastică, celule de întreprinderi, cortegii masive, broșuri de propagandă scrise special pentru a fi înțelese de mase, toate aceste noi mijloace ale luptei politice au fost aproape integral inventate de marxiști. Eu nu am avut decât să mi le însușesc și să le dezvolt, procurându-mi astfel instrumentul de care aveam nevoie.” Vorbind de ideologii, autorul nu uită pe acelea care în ultima jumătate de secol ne asaltează, nu de puține ori agresiv: ideologia feministă, ideologia gay, ideologia macho, ideologia ecologistă, toate mai mult sau mai puțin justificabile sau cu doctrina clar constituită.

E imposibil (și neavenit) să faci o ierarhizare în rândul celor 4 conferințe-eseuri. Toate sunt la fel de importante ca tematică și idei și la fel de realizate ca stil (vorbit – scris). Printr-o alegere aleatorie ne propunem să glosăm ceva mai mult pe marginea conferinței *Despre elite...* ca pornind de aici să avansăm câteva generalități asupra cărții filosofului și scriitorului Andrei Pleșu.

Conferința are o organizare interioară riguroasă. Are o parte introductivă de motivare a subiectului: o motivare socio-ideologică și una personal-subiectivă. De la început țin să menționez inter-aranjabilitatea celor 2 justificări. Pagina 37 [nu mai consumăm spațiul tipografic cu reproducerile ei] trebuie citită și recită de cei care trebuie! Dar sunt ei dispuși la acest exercițiu!? Partea introductivă are și rostul a ceea ce orice manual de retorică numește captatio benevolentiae. Este descompus mecanismul criminal al totalitarismului comunist, care, incompatibil cu ideea de elită și cu realitatea ei istorică, a distrus-o eliminând în acest fel principalul izvor de opoziție și dizidență. În limitele bunelor maniere oratorico-diplomatice, Andrei Pleșu trage și câte o săgeată spre Vestul Mare. Constatând că acolo se manifestă destul de agresiv (în manieră post-modernistă) o tendință de diminuare a necesității și autorității elitelor, filosoful român afirmă tranșant că o astfel de atitudine este neproductivă și neavenită.

Analist fin, Andrei Pleșu arată un lucru inconfortabil. Țările fost-comuniste, după o jumătate de secol de totalitarism și izolare, trăiesc tot cu imaginea (și speranța implicată) capitalismului postbelic. Ori prezentul le oferă un capitalism fost-capitalist. Între situația lor de tranziție și lumea capitalistă, în care a apărut o critică capitalistă a capitalismului, există deosebiri care impietează mult înțelegerea și derutează. Vesticii greșesc nu atât în principiu cât în insistența autoritară, superioară și intransigență de a cere celor aflați în tranziție să fie ca ei. Din finalul preambulului mai extragem o idee: existența unui proces de înlocuire a elitei cu o „elită a birocrăției”. Ideea lui Pleșu e un semnal de atenționare. Prima parte a discursului are ca pivot ideea: Statul comunist e un stat împotriva poporului său. Acesta este un adevăr irefutabil. Pentru PARTID tot ceea ce are valoare identitară pentru individul uman, tot ceea ce înseamnă excelență era periculos deoarece aparține „omului vechi” și era un obstacol în „mărețea”

operă revoluționară de făurire a „omului nou”. Prin urmare, paralel cu acțiunea criminală de distrugere a elitei, se desfășoară aberantul proces de „reeducare” a oamenilor în perspectiva făuririi „omului nou”. Acest proces nu este altceva decât aducerea lumii la condiția de „materie primă”. În drumul „victorios” spre comunism apare creatura monstruoasă a activistului (politrucul, securistul, milițianul, nomenclaturistul) – unealta care transformă vorba (ideologia) în faptă. La comandă, sub acțiunea activismului segmentele creatoare ale societății (științifice, artistice) sunt izolate de restul neamului și de cealaltă lume; se organizează festivaluri mega ale artiștilor amatori, se organizează fel de fel de conferințe naționale „științifice” în scopul înăbușirii competențelor și performanțelor persoanei indiferent de originea ei. Rezultatul este cunoscut și consecințele le suportăm și astăzi.

În partea secundă se face o fină și exactă analiză a evenimentelor din decembrie 1989. În puține cuvinte, într-o logică strânsă și în cunoștință de cauză, se spun mult mai multe și corecte adevăruri decât cele debitate de puzderia de comentatori și analiști care așteaptă la coadă să apară pe sticla televizorului. Șirul acestora ne amintește de cozile ce se oglindeau în vitrinele magazinelor de odinioară.

Ce reținem din conferința lui Andrei Pleșu? Dacă nu cunoști (sau nu vrei) ce înseamnă elita și care este rolul ei într-o societate, nu vei înțelege, printre altele, de ce evenimentele din decembrie 1989 au fost sângeroase și de ce „au preluat” puterea cei care au luat-o și ne-au oferit o tranziție sine die, dar și dramatică prin tulburarea ei voită. Concluzia? Una din concluzii! Tranziția durează până când societatea noastră își va crea elitele de care are nevoie, dar această construcție e dificilă.

În ultima parte a conferinței, ne face o etimologie a termenului elită, de la Platon până în contemporaneitate. Foarte importantă și de luat în seamă, este următoarea afirmație: „Tocmai conotația somptuoasă la care ne referim a sfârșit însă prin a irita setea de echitate a unei anumite «corectitudine politică». În virtutea acestui principiu, excelența a fost abandonată și s-a trecut la minimalizarea elitei. Principiul „corectitudinii politice” just ca idee în abstract, e contrazis la tot pasul în realitate. Or, aceasta escamotează curajul atitudinii și responsabilității civice și politice. Din starea de statornicie bazată pe competență, pe performanță și funcționalitatea de focar, de punct coagulant a tot ce are mai de preț o comunitate, elita a fost coborâtă la starea de trecător și înlocuită de pseudonime: star-uri, vip-uri, publicitate. Grav e faptul că în această modificare de statut este implicat procesul de învățământ și educație. Toate aceste procese se adăpostesc sub umbrela primitoare – facilă de multe ori – a postmodernismului. Așa că Andrei Pleșu se întreabă cu îngrijorare: „...cum se poate concilia criza elitelor pe care o trăiește Estul european după lungile decenii de comunism, cu furorul reformator al ideologiilor postmoderniste?” În ultima secvență a conferinței mai afirmă un adevăr dramatic și complicat: „Țările răsăritului european se confruntă, în acest moment, cu un inventar de urgențe, în care nu se poate stabili o ordine prioritară. Totul e prioritar și aceasta e cea mai mare piedică în recuperarea normalității și, sub presiunea politicului sau în funcție de conjunctură, prioritățile sunt înlocuite de o simplă „succesiune contabilă”.

Ironia și umorul sunt la ele acasă în vorba și scrisul lui Pleșu. Ele sunt echivalentul moralei din fabulă. Nu întâmplător conferențiarul își încheie expunerea cu portretul ideal al sponsorului care „simte nevoia să iasă din circumstanțial, din responsabilul de primă instanță pentru a investi într-un joc cu mărgelile de sticlă. A finanța instalarea lui Newton sub un măr sau navigația utopică a lui Columb s-a dovedit rentabil. Oamenii nu devin mai săraci dacă, din când în când, consimt să dea de mâncare serafimilor.” Scriitor nu e numai cel care scrie texte de ficțiune. Scriitor e acela care, scriind pe o temă, își obligă limba maternă să-și manifeste în actul creator toate potențele semantice și expresive. Prin urmare, filosoful Andrei Pleșu este un scriitor. De aceea sunt binevenite câteva observații din această perspectivă. Cu toate că au naturalețe, conferințele domnului Pleșu nu sunt ceva spontan, improvizat. Dar nu din cauză că temele lor au fost stabilite din timp și pregătite, ci datorită calităților conferențiarului. Vorba lui e calmă și subtilă. De exemplu, în sintagma «prematur disecate», fără să săvârșim un abuz de interpretare sau să deturnăm conținutul, poate fi înlocuită cu «superficial», uneori prea subiectiv prin nesocotirea obiectivității și imparțialității”. Conferințele au o miză politică elegant

afirmată. După al doilea război mondial, afirmă Pleșu, „avem de înălțat o casă în care să conviețuim după marele incendiu de la Yalta. Iar construcția, oricât de grea, e una din cele mai mari bucurii ale omului.” Andrei Pleșu este un autentic european și reprezentantul emblematic al elitei românești [care încearcă să se construiască] fără nici un complex în raport cu restul lumii.

Andrei Pleșu, străin de „complezențe”, are știința de a formula ideile în mod direct în puține fraze. Conferențiar de înaltă clasă, e total străin de „beția de cuvinte”. Are un meșteșug aproape invizibil de a crea ceea ce retorica numește *captatio benevolentiae*. Stilul conferențiarului-eseist e bogat în metafore, paradoxuri, formulări memorabile; să nu uităm, după cum aminteam, ironia. Scrisul își are avantajele lui, dar pierde expresivitatea și farmecul elementelor nonverbale și paraverbale care sunt „sarea și piperul” oricărei conferințe. Toate cele 4 conferințe eseuri au o unitate ideologică și stilistică, încât, tipărite, dau o carte. Bonom și subtil, fermecător prin vorba aleasă și vocea distinctă și distinsă, Andrei Pleșu, în pofida oricăror amendări, crede în diviziunea muncii și în îndatoririle din lumea îngerilor.

Mediaș, ianuarie 2007